

bekostning er sikkert en vigtig grund til, at dansk historieforskning og historieskrivning internationalt hinker bag efter. Hermed er ikke sagt, at dansk historieskrivning ikke rummer synteser af betydelig videnskabelig og litterær værdi. Man kan bl.a. nævne storværker som Erik Møllers »Helstatens fald« (1958) og sidste bind af Knud Fabricius' »Skånes overgang fra Danmark til Sverige« (1958). Af disse fremragende arbejder kan det i hvert fald læres, hvorledes man former en fremstilling plastisk, således at det for syntesen væsentlige kommer frem. Men først og sidst bæres de af en betydelig litterær fremstillingsevne, som sikkert kun kan erhverves, hvis man modigt kaster sig ud i syntesen.

Leo Tandrup har haft dette mod. Det har kostet nogle hug, men den fremførte kritik skal ikke fordunde den kendsgerning, at hans bog er en berigelse af vor historiske litteratur. Hvis Tandrup kan beherske visse manier og fikse ideer, som jeg desværre synes i endnu højere grad stikker snuden frem i Erslevbogen,¹⁵ vil han kunne nå det ypperlige som historieskriver.

Lorenz Rerup:

Holger Hjelholts sidste bog

Den 21. maj 1977 døde fhv. overarkivar, dr.phil. Holger Hjelholt på en ferierejse, næsten 90 år gammel. Han havde da nået at læse korrektur på sit sidste værk, biografien om Regenburg. Den skulle, men det vidste han ikke, overrækkes ham på hans 90 årsdag, den 12. nov. 1977, suppleret med en bibliografi udarbejdet af svigersønnen Nils Bjerg. Betegnende for Hjelholts position i historikerkredse var festgaven tænkt som en hyldelse fra Dansk Historisk Fællesforening, Den danske Historiske Forening, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Histo-

risk Samfund for Sønderjylland. De stod alle i taknemmelighedsgæld til ham for hans omfattende arbejdsindsats, der spændte over det utrolige tidsrum af 65 år, fra en oversigtsartikel i *Historisk Tidsskrift* i 1912 – hans kandidatår – til det nu foreliggende sidste værk. Bibliografien giver et overblik over hans af flid og akkuratesse prægede forfatterskab. En væsentlig del af det handler om Sønderjylland i nyere tid. Dog falder bl.a. hans solide 2-bindes *Falsters Historie* (1934–35) og det redaktionelle medarbejderskab ved Rigsdagens jubilæumsværk – samt hans bidrag til dette – uden for mønstret.

Det gør biografien om Th. A. J. Regenburg (1815–1895) ikke. Regenburg fik i 1850 midlertidigt overdraget kirke- og skolesagerne i Slesvig og var siden som departementschef eller direktør den ledende mand i det slesvigske ministerium indtil dets ophævelse i 1864. Han bar hovedansvaret for den omstridte sprogordning i Mellemslesvig. Hjelholts disputats fra 1923 »Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigen (1850–1864)« handler herom. Just om den tid, da Regenburg – med A. D. Jørgensens ord – »var en høvding på sit område, da han indtog en historisk plads.«¹ Aage Friis, ypperlig og engageret kender af sønderjysk historie, var naturligvis den ene af forsvarshandlingens opponenter, og hovedtrækkene af hans officielle opposition er trykt i *Historisk Tidsskrift*.² Den er meget relevant for den nu foreliggende levnedsskildring. For på den ene side fremhæver Friis den store flid og omhu, hvormed Hjelholt har udredt et hovedpunkt i Danmarks nationalpolitiske historie, men på den anden side anker han over, at forfatteren ikke har »formået ved en indgående skildring af de handlende personer at angive denne betydningsfulde administrations baggrund og rette plads i den nationalliberale politik« (Friis, s. 418). Han tænker især på R., der blandt de personer, som prægede sprog-

15. Leo Tandrup, *Ravn I–II*. Kristian Erslev. Menneske. Historieforsker. Historieskriver, Kbh. 1979.

Holger Hjelholt: A. Regenburg (1815–1895). En dansk embedsmand. Skrifter, udg. af Historisk Samfund f. Sønderjylland. Nr. 48. Åbenrå 1978. 155 s., ill. Kr. 80 (medlemspris kr. 40).

1. A. D. Jørgensen: En redegørelse for min udvikling og mit forfatterskab, 1901, s. 185 – herefter Rg.

2. *Hist. Tidsskr.*, 9. r., III, s. 407–418 – herefter Friis.

styret, var »den centrale og aktive«. Hans navn nævnes så ofte, at det har måttet udelades i navneregistret, »men forfatteren overlader helt til læseren at sammenarbejde alt dette til et helhedsbillede« (Friis, s. 412). Denne mangel bevirker – stadig ifølge Friis – at de modstående principper, der brødes, da R. og ikke som ønsket af andre Chr. Flor (1792–1875) blev den ledende mand, ikke bliver belyst, og det står også uklart, hvordan R. bar sig ad med at opretholde et stabilt styre trods skiftende ministres varierende opfattelser, udenlandsk pression og de omskiftelige indrepolitiske konstellationer i Danmark. Endelig savner Aage Friis en samlet skildring af de nationalliberale præsters og læreres forhold til sprogordningen, »en skildring, der kunde udmunde i en almindelig bedømmelse« (Friis, s. 417). Derimod har han ikke noget at indvende imod, at afhandlingen for største delen er »bygget op på akt- og brev-materiale«, mens den samtidige trykte litteratur kun citeres i ringe grad (Friis, s. 408) – en bemærkning, der senere oftere genfindes i anmeldelser af Hjelholts skrifter. Sammenfattende forbinder Aage Friis sin anerkendelse af den forsigtighed og lidenskabsløshed, hvormed Hjelholt behandler sit omstridte emne med en antydning af, at denne forsigtighed ikke alene skyldes frygt for at være ensidig, men også beror på, at forfatteren »mangler evne til at sammenfatte og samle sig om et hovedpunkt« (Friis, s. 417 f.). Her skylder Aage Friis vist nok over målet. Problemet er for mig at se snarere, at Hjelholt er fanget af sin egen arbejdsmåde og iøvrigt nærer tvivl om sprogordningens effekt,³ men ikke om dens retfærdighed og da slet ikke om R.s storhed, »et af de ædlestes mennesker, vort land har fostret« (R., s. 9). Iøvrigt udmunder Aage Friis' kritik i en anerkendelse af, at bogen indeholder så meget nyt og værdifuldt, at den ubetinget forekom ham velegnet til at forsvares for doktorgraden.

Også den ny skildring af Regensburg mangler en sammenfattende bedømmelse af denne særprægede embedsmandsskikkelse,

men læserne lades ikke i tvivl om, at forf. er dybt grebet af sit emne, af R.s uselviske, og i kampen for, hvad han anså for sit livs opgave, ubøjelige karakter. Det virker underligt at se den af sit grundtvigske barndoms miljø ikke upåvirkede Hjelholt gengive et regenburgsk brevsted om, at blot man gav ham »frie hænder, magt og penge« ville han forpligte sig til at danisere hele Angel til Slien og landet til Treja, måske Haddeby med (R., s. 29, jf. disp. s. 41 f.). Hans eneste forbehold er en bemærkning om, at der selvsagt var et stort behov for penge til pensionering af afsatte præster, ansættelse af hjælpelærere og anskaffelse af skolemateriel – men sagens kerne er jo ikke, at læseren mistænker R. for at ville bruge penge til sjælekøb. Kærnen er den urokkelige bedreviden, som når det om Store- og Lille-Solt i Angel hedder: »I dette landskab var ikke blot plattysk trængt stærkt frem, men befolkningen vilde med vold og magt politisk gælde for tyskere« (R., s. 39), eller når det berettes, at det i høje embedsmænds nærværelse 1. sept. 1850 kom til et sammenstød mellem den fremtrædende helstatspolitiker L. N. Scheele (1796–1874) og R., foranlediget af sidstnævntes hårde dom over præsterne i Slesvig – »edbryderske« kalder Hjelholt dem et sted (R., s. 20) – hvorunder den unge R. under tårer gentager sine udtalelser og i største ophidselse forlader værelset (R., s. 24). Eller når R. i 1857 henlægger et skarpt bebrejdende brev fra tidligere Fjorde-præst Hans Hansen, idet han forsyner det med et citat fra Schillers og Goethes brevveksling, hvor talen er om den tåbelige og smålige kritik, som disse to ophøjede ånder så tit var genstand for. »Var det overhovedet værd at bekymre sig om denne? Kritikerne aner jo ikke, i hvilken utilgængelig borg det menneske bor, for hvem det altid er alvor, hvad angår én selv og éns sag'. – For Regensburg var sagen: et dansktalende Slesvig indtil Slien« (R., s. 45 f.).

Med andre ord: Hjelholt kryber så at sige i R.s skind og søger at genskabe et indtryk af hans personlighed ved at konfrontere læseren

3. H. Hjelholt: A. Regensburg, s. 25 – herefter R. Jf. disputatsen, s. 196–215 og 220. Om Regensburg se disp. s. 13–18 og 88–92.

med kilder, der har direkte relation til R., d.v.s. enten stammer fra hans hånd eller giver anledning til reaktioner fra hans side. I hænderne på en så fremragende kender af perioden som Hjelholt, som desuden havde en sjælden evne til at opspore hidtil uudnyttet kildemateriale, er denne arbejdsmåde måske ikke uforsvarlig. I det foreliggende tilfælde åbner den eksempelvis adgang til at få øje på den chokerende konsekvens, hvormed R. ikke blot blæste på, hvad de mennesker mente, som var udsat for hans sprogstyre, men i lige så høj grad afviste indblanding fra politikere og ministres side. Som han skrev i 1860 »mit kompas er allerede i så mange år stillet, at jeg følger min kurs uden at se til højre eller venstre, om der så kommer nok så mange ministerskifter« (R., s. 54, jf. også s. 34, 43, 45 og 50). I betagende kontrast til denne stejhed – der tilsyneladende mildnes af hans berømte elskværdighed og velkendte evne til at inspirere medarbejdere og venner – står så skilddringen af den anden store periode i R.s liv, amtmandstiden i Skanderborg fra 1870–94. Christian IX skal have bemærket, da han fik forelagt udnævnelsen, »Hvad, han, hvis overdrivelse har skadet så meget?« (R., s. 92). Men som stiftamtmand over Århus stift og amtmand over Århus og Skanderborg amter havde R. ikke nogen »sag«. Det var også hans første langvarige fravær fra kultur- og magtcentret København, bortset fra ungdomstiden. »Jeg er nu engang herovre, er selv gået ind på at komme hertil, så skal jeg være tilfreds og ergo er jeg også tilfreds«, udtaler han med stoisk resignation (R., s. 99). Han kunne derfor udfolde sig som en lokal landsfaderskikkelse, venlig, prunkløs, ganske åbenbart vellidt også i Venstre-kredse.

Det overlades som sagt også her til læseren at samle fremstillingens mange træk til en helhed, selv om denne veloplagte bog langt fra er så detailoverlæst som nogle af Hjelholts tidligere skrifter. Mere afgørende er den skyggeside, der klæber ved den anvendte arbejdsmåde, at forf. naturligvis bevidst eller ubevidst har arbejdet ud fra en helhedsop-

fattelse, som må have påvirket fremstillingen, der jo ikke er nogen annalistisk biografi. I denne forbindelse forekommer det mig, at den manglende bedømmelse af R.s slesvigske gerning er et interessant punkt. Ikke en bedømmelse ud fra nutidens målestok, selv om en vurderende bemærkning hist og her næppe kan skade, men tværtimod hjælpe til at af-dække forfatterens synsvinkel. Men allerede i samtiden var R.s sprogstyre i Mellemslesvig, navnlig i dens sydlige og østlige dele, udsat for kritik. Dels fra den pågældende befolknings side, og her fælder Hjelholt i det mindste implicit en dom, når angelboernes »fornægtelse af deres egen æt« forekommer ham »unaturlig« (R., s. 88), dels fra det mere og navnlig mindre velunderrettede udlands side, og endelig fra forskellige danske kredse, f.eks. Chr. Flor (der blot lige nævnes), Christian Paulsen (der slet ikke omtales), klosterpolitikerne (der omtales kort), A. F. Tscherning (der omtales kort) og den i Flensborg fødte biskop H. L. Martensen, hvis erindringer, som udkom i 1883, indeholdt et skarpt angreb på sprogstyret. Dette refereres og i denne forbindelse omtales også A. D. Jørgensen – der trods sit perspektivrigte arbejde for R. i Flensborg i 1863 ellers kun strejfses et par gange – og hans brev til pastor M. Mørk Hansen, som frygtede, at Jørgensen ville bakke Martensens angreb op. I dette brev, hvoraf centrale passager citeres, tager Jørgensen afstand fra Martensen og skriver om sprogordningen, »at hvad der er gjort, er gjort i en god mening og i god tro. At det derfor også var velgjort, har hidtil intet kunnet overbevise mig om.«⁴ A. D. Jørgensens stillingtagen var imidlertid allerede på dette tidspunkt mere kompliceret end Hjelholt har opfattet. Han citerer indirekte i fortsættelse af det lige anførte direkte citat: »At anse sprogordningen for en uret øvet af os mod tyskerne, er fuldstændig misforstået.« Hvad A. D. Jørgensen skriver er imidlertid følgende: »Men . . . set i belysning af en 'uret', øvet af os mod tyskerne, som en 'fornærmelse tilføjet det tyske folk', – er hele denne sag fuldstændig misfor-

4. R., s. 112; A. D. Jørgensens Breve, udg. v. Harald Jørgensen, 1939, brev nr. 97, herefter Br.

stået«, og han henviser til et foredrag, han har holdt samme år (men som først blev trykt i 1887),⁵ hvori ordningen kaldes »et overgreb mod befolkningen og en politisk uklogskab« og karakteriseres som et forsøg på »at fravriste tyskheden en endnu ikke tilendebragt erobring«. A. D. Jørgensen tager altså i 1883 ikke blot afstand fra sprogordningens manglende effekt – og fra Martensens specielle bedømmelse – men stempler den klart som et overgreb mod befolkningen. Senere skærpes hans dom som bekendt. I 1889 kan han over for en af R.s venner efter indblik i det materiale, der forelå for R. »ikke komme bort fra, at Sprogreskriptet var et politisk misgreb, ligesom det for enkelte sognes vedkommende var uretfærdigt« (Br. 209). Og i den bemærkning, hvormed hans Redegørelse slutter, nedskrevet efter at han har deltaget i R.s begravelse, findes det kendte udbrud: »Regenburg og alt hvad der grupperede sig omkring ham, hans ungdomsven Kristian Monrad i Flensborg med sin udholdende kamp – hvor nær har jeg ikke stået dem – og hvor dybt et svælg har ikke alligevel skilt mig fra dem. Fra min tidligste ungdom var jeg en modstander af denne sprogtvang, som de fandt forsvarlig, ja fortjenstlig. Og nu skal jeg dømme denne slægt, skrive dens historie, veje dens livsgerning og vise, i hvor høj grad disse mænd med den rene vilje, det varme hjerte, før vild og barsten til fædrelandets ulykke« (Rg., s. 186). Det forekommer mig betænkeligt, at en skildring af Regenburg ikke tager stilling til dette udbrud og den kritik, sprogordningen kom ud for i samtiden. Den rene vilje og det rene hjerte hører med til billedet, men kan umuligt udgøre en fyldestgørende målestok eller gøre uden indtrængende analyser forståeligt for nutidige læsere, hvorfor R. og hans fæller fulgte deres kurs. Det skal indrømmes, at Holger Hjelholt skriver i sit ufuldendte forord, at han måske skulle have givet bogen undertitlen »Nogle bidrag til en levnedsskildring af Regenburg«, idet alderen har afholdt ham fra en grundigere undersøgelse af adskillige forhold. Men bogen er velskrevet og bestemt ikke præget af alderen, og hvad der her

efterlyses er ikke et forhold, men bogens hovedproblem.

Som bidrag til en levnedsskildring af R. er Hjelholts bog især værdifuld ved, at den spænder over hele mandens liv. Hans familie- og uddannelsesbaggrund fremlægges, også hans nære forhold til enevældens stejle støtte, gehejmestatsminister og kancellipræsident P. C. Stemann (1764–1855), der regnede den unge mand, som levede i hans hjem fra 1843–50 og igen fra 1852 til Stemanns død, blandt sine tre nærmeste venner. Netop i forbindelse med Stemann, der protegerede R., i det mindste i den forstand at R. ved sin tilknytning til ham var placeret i statslivets centrum før 1848, ville det have været på sin plads at gøre nærmere rede for, i hvilken grad forskellige ideologier krydsedes i R. Han er næppe, som mange af hans studiekammerater, nationalliberal, men var som andre sørøner påvirket af den iltert nationale C. F. Wegener, den senere gehejmearkivar. Man kan må også være påvirket af den dybt konservative Stemann og således acceptabel for både nationalliberale og konservative. Denne ejendommelige placering forklarer muligvis noget af R.s vidtrækkende magt, d.v.s. evne til at afvise overliggende instansers indblanding i sine affærer. Men i denne forbindelse synes han også at have utallige forbindelser at trække på – det er f.eks. hans skolekammerat grev Frijs, der gør ham til amtmand, en lang række skolekammerater, der er hans medarbejdere i Slesvig og A. F. Krieger er hans studiekammerat. Forbindelsen med Stemann har også givet ham kontakter på tværs af generationerne.

Af Hjelholts sidste bog fremstår R. som en dansk embedsmand, formet i enevældens tid, men på en ikke helt forklaret måde påvirket af en ny tids nationale ideer. En højtbegavet slider uden nogen kontakt med det praktiske liv, som det levedes uden for hans elskede bøgernes verden og uden for de embedskontorer, hvori han fungerede så perfekt. Han var ungarl, bogsamler i stor stil, lærer, men videnskabelig uproduktiv. Han skyede offentligheden, var uselvsk, men nidkær på sin ides vegne, både

5. A. D. Jørgensen: Historiske Afhandlinger, IV, 1899, s. 80–103.

stiv og elskværdig, med en formidabel evne til at vinde mennesker ved samtaler. En blid fanatiker, urokkeligt overbevist om sin handlemådes rigtighed. Hvis hjertets renhed er at ville eet, så var han en helstøbt mand.

Holger Hjelholts sidste bog er en konsekvent afslutning af et omfattende og dybt engageret forfatterskab. Sønderjylland stod hans hjerte nær. Den baggrund, hvorpå han ser R. og hans virke, findes klart udtrykt i en pjeces om Sydslesvig, han i 1947 udsendte sammen med Knud Fabricius for at skabe forudsætninger for en folkeafstemning i Sydslesvig efter et vist antal år: »Det må ikke glemmes, at den nationale Deling mellem Tysk og Dansk i vort gamle Grænseland er af ny Dato. Ned til Dannevirke er Sønderjylland dansk Folkegrund og ældgammelt nordisk Kulturområde, bortset fra Marskegnene og Øerne i Vest, der beboes af en frisisk Folkestamme.«⁶ Var det også – omend med andre ord – kærnen i Regenburgs synsmåde?

Søren Federspiel:

Louis Pio

»Den historiske levnedsskildrings berettigelse findes i påvisningen af, hvordan personen i sin udvikling påvirkes af de samfundsmæssige forhold, og hvordan han eller hun virkede ind på dem igen.«

Citatet er hentet fra Jens Engbergs biografi over Louis Pio og arbejderbevægelsen (s. 372), og kan ses som en målsætning for Engbergs arbejde. Målsætning uddybes af Engberg i et interview i 'Politiken', hvor han siger, at bogen ikke er nogen egentlig biografi. »Når man ikke mener, at det er enkeltpersonerne, der afgør historien, er det lidt paradoksalt at skrive en biografi om en enkeltperson. Derfor har jeg villet vise samspillet mellem Pio og arbejderbevægelsen, så både personen og bevægelsen bliver en slags hovedpersoner.«¹

Har Engberg så nået sit mål. Er denne dobbeltstrategi for fremstillingen lykkedes? Det er den i høj grad og det er afgjort et plus. Frem for en personcentreret skildring, præsenteres vi for manden og bevægelsen i deres vekselvirkning og udvikling. Pios virksomhed er således sat ind i en række væsentlige sammenhænge, der bidrager til forståelsen af såvel personen som bevægelsen. Den lokale københavnske ramme, der var Pios og Internationales væsentligste udgangspunkt, ridses op. Udviklingen i provinsen drages med, hvorved der opridses en national ramme for virksomheden og sidst men ikke mindst præsenteres vi for den internationale baggrund – IAA og den internationale arbejderbevægelse. Spændende er det og velskrevet.

Politiske biografier over persongalleriet i dansk arbejderbevægelse er i sig selv en sjældenhed. Selv når det drejer sig om kendte og af arbejderbevægelsen anerkendte personer er de biograferedes antal forsvindende ringe. De få egentlige biografier, der foreligger er i det store og hele skrevet af folk med tilknytning til den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Det har betydet at kun rolige og besindige ledere – for at bruge den socialdemokratiske jargon – er blevet fundet værdige til et biografisk eftermæle – et eftermæle, hvis formål det er at vise de pågældende som gode socialdemokrater. Stauningbiografierne kan gælde som prototype på slagsen.

En så politisk kontroversiel skikkelse som Pio vil næppe nogensinde finde plads i den socialdemokratiske biografilitteratur – og godt det samme. Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig, hvordan Pio ville blive maltrakteret. Faktisk har vi allerede nogle smagsprøver i de officielle socialdemokratiske historiebøger. De er nemlig i vid udstrækning, i mangel af bedre – dvs. i mangel af et historiesyn – bygget op omkring beskrivelser af den socialdemokratiske arbejderbevægelses ledere. Lad os se et par prøver på, hvorledes Pio her fremtræder.

6. Knud Fabricius og Holger Hjelholt: For Sydslesvigs Frihed. En Redegørelse, 1947, s. 4.

Jens Engberg: Til arbejdet! Liv eller død! Louis Pio og arbejderbevægelsen, Gyldendal, 1979, 394 s., kr. 180.

1. Politiken 11. nov. 1979, sektion 2, s. 6.